

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Vrienden van Sonsbeek ondersteunt Molenplaats Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35 en voor bedrijven € 50; Bankrekeningnummer: NL30 ABNA 0406 333 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. ANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als culturele 'Algemeen Nut Beogende Instelling', wat inhoudt dat donaties met de factor 1,25 voor de fiscale aftrek mogen worden vermenigvuldigd.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Edzard Gelderman (voorzitter) tel. 443 14 57, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Niels Wildering (penningmeester/ledenadm.) tel. 06-51829265, Loes Prakke (promotie/project herstel waterrad) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie/Groenforum) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Jeroen Glissenaar (gemeentelijk parkbeheer), Jeroen Voskuilen (Molenplaats).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek, per adres Molenplaats Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl Website: www.parksonsbeek.nl

MOLEN PLAATS

Sonsbeek Arnhem

Molenplaats Sonsbeek is de nieuwe naam van Bezoekerscentrum Sonsbeek. Molenplaats Sonsbeek wil parkbezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem door het organiseren van exposities, excursies en evenementen. Molenplaats Sonsbeek geeft informatie over de Arnhemse parken en is een prima startpunt bij een bezoek van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Website: www.molenplaatssonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Leon Tjakkes (penningmeester), Anne Marie van Lanen, Ton Jansen, Paul Baeten.

Voorpagina:

Casa Bianca in Park Zypendaal Foto Marco Derksen (2008)

Zie het artikel op pag. 4,5,6

Sorry, Randstad

Één van de nadelen van het wonen in Arnhem, is dat de rest van het land haar nog niet ziet als onderdeel van de Randstad. Nu is dat voor ons natuurlijk niets om ons voor te schamen, maar voor de rest van het land des te meer. Aangezien de hoofdstadbewoners nog beweren te denken dat we hier nog op MS-DOS werken en ons voedsel uit de achtertuin halen, hebben we het een en ander uit te leggen. De Randstad heeft zich natuurlijk volgevreten aan alles wat een mens nodig heeft in zijn leven, en daarbuiten zou weinig te beleven zijn. Welnu, gelukkig weten wij beter. Het ontbreekt ons nooit aan argumenten, maar als er één argument doorslaggevend is, dan is het wel Sonsbeek.

Ter illustratie: even heb ik in Rotterdam gewoond. De havenstad waar ik overigens geen kwaad woord over wil spreken, maar zich zou moeten schamen als ze die miezerige boompjes met vijver, doorkruist door asfalt en bouwvakkers, durft te bestempelen als stadspark. Dan het 'legendarische' Amsterdamse Vondelpark, waar, naar het schijnt, ooit de hippies rijen dik en poedelnaakt naar Jimi Hendrix luisterden, is niet veel meer dan een open veld omringd door struiken, waar je je retro vintage rolschaatsen kunt etaleren. Nee, deze armzaligheden halen het niet bij Sonsbeek; waar bomen van achttien meter hoog uit de grond schieten naast watervallen, waar herten, eekhoorns, vossen, ijsvogels en spijbelende scholieren in het wild te vinden zijn. Waar de hele zomer de stad zich verzamelt op de Hartjesberg. Waar we barbecueën, onze kinderen in het museum stoppen, wildboeketten voor bruiloften en begrafenissen plukken, en dat allemaal op vijf minuten lopen van het centrum van het Haagje van het Oosten. Lieve Randstad: alleen Park Sonsbeek al is een sluitend argument om Arnhem op je blote knietjes te komen smeken of wij ons erbij willen voegen. En dan zullen we daar, zoals dat bij ons met alles gaat, eens rustig over nadenken.

Jesse Laport (Arnhems Stadsdichter)

Expositie SONSBEEK 2016 staat voor de deur

Van 4 juni tot en met 18 september is in het Sonsbeekpark, de stad en Museum Arnhem de elfde editie van SONSBEEK 2016. Deze tentoonstelling van en over hedendaagse kunst wordt dit keer samengesteld door het Indonesisch collectief *ruangrupa*. Dit gezelschap heeft al maandenlang een thuisbasis in een pand aan de Looierstraat. Wat is de stand van zaken?

**SONS
BEEK**

Al sinds de eerste editie in 1949 probeert Sonsbeek de grenzen van de internationale hedendaagse kunst op te rekken. Met succes, zij het dat de meningen van deskundigen en het grote publiek nogal eens verschillen over de vraag in hoeverre dat lukt. Zeker in het begin was het voor ons land zeer bijzonder dat monumentale kunst werd getoond in de openlucht, buiten de muren van een museum.

Tussen 1949 en 2008 vervulde de tentoonstelling in Arnhem niet zelden een pioniersrol door telkens een ander licht op kunst in de openbare ruimte te laten schijnen. Het Indonesisch kunstenaarscollectief *ruangrupa* dat nu de rol van curator vervult, heeft de intentie kunst naar de mensen toe te brengen. Daar is een begin mee gemaakt door al in een vroeg stadium een thuisbasis middenin de stad in te richten. Van daaruit worden pogingen gedaan in contact te komen met 'de' Arnhemmer en te proeven wat er in de stad leeft.

De vorige Sonsbeek-afleveringen worden bij deze elfde editie betrokken. Dat gebeurt door een beeldenroute die langs werken voert die na de vorige tentoonstellingen in de stad, het Sonsbeekpark, Museum Arnhem en het Kröller-Müller Museum zijn achtergebleven.

ruangrupa

Collectief *ruangrupa* uit Jakarta bestaat uit veertig kunstenaars, curatoren, architecten, schrijvers en historici. Zij zijn gewend in eigen land de stad en openbare ruimte in kaart te brengen via verhalen van bewoners. Vanuit de perspectieven geschiedenis, economie, jongeren en educatie belicht *ruangrupa* actuele maatschappelijke thema's als migratie en leegstand. Het thema van SONSBEEK 2016 - *transACTION* - stelt betrokkenheid en uitwisseling van kennis en ervaring tussen mensen centraal. *Ruangrupa* is nog steeds bezig met het verzamelen van verhalen uit de stad. Wie meent daar een bijdrage aan te kunnen leveren kan zich bij de organisatie melden.

ruru huis

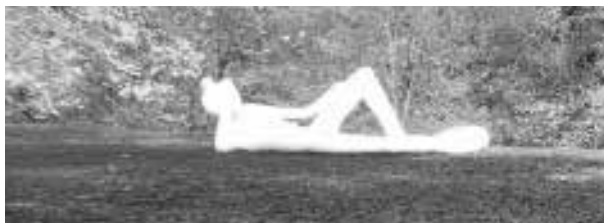
Het delen van verhalen, kennis en inspiratie vindt al enige tijd plaats in het *ruru huis*, een (t) huiskamer in het centrum van Arnhem aan de Looierstraat 43. Hier worden lezingen, performances, workshops en exposities georganiseerd in samenwerking met *ruangrupa*, lokale partners en deelnemende kunstenaars. Daarnaast loopt er vanuit het *ruru huis* een onderzoeksprogramma – *ruru buitendienst* - waaruit een serie publicaties zal voortvloeien en wordt er radio gemaakt met interviews, verhalen en berichten uit zowel Arnhem als Indonesië. Het *ruru huis* werd in juli 2015 geopend en is tot aan de opening van SONSBEEK 2016 elke donderdag, vrijdag en zaterdag open.

Over SONSBEEK

Het idee voor een beeldende kunsttentoonstelling ontstond in 1948 om Arnhem, ten tijde van de wederopbouw na WOII, nieuwe allure te geven. Sinds 1949 zijn er tien baanbrekende edities geweest. SONSBEEK schuwt het experiment niet en heeft een sterke internationale reputatie opgebouwd dankzij haar vooruitstrevendheid en het vermogen om kunst, cultuur en maatschappelijke thema's te verbinden.

Caro Delsing

(zie ook www.sonsbeek.org en Facebook)

3

Casa Bianca; een woning voor de 'pluimgraaf'

Vooraf in de negentiende eeuw nam het houden van siervogels een grote vlucht. Ontdekkingsreizigers brachten levende vogels mee. Vorsten waren natuurlijk trendsetters in zaken als architectuur en landschapstijlen. Evenals het houden van siervogels. De rijken en adel namen deze trends over.

Baron Willem Gerard Brantsen was hierin een voortrekker. Ook wellicht vanwege zijn functies aan het hof. Hij was van 1851 tot 1861 kamerjonker van koning Willem III (1817-1890), en daarna tot zijn overlijden in 1899 kamerheer in buitengewone dienst van koning Willem III, diens neef Prins Frederik van Oranje-Nassau (1797-1881) en koningin Wilhelmina. In Arnhem maakte men kennis met inheems gevogelte doordat in 1883 een vogel- en plantentuin werd geopend in het vijfverrijke park tegenover Bronbeek.

baron Gerard Willem Brantsen

Koning Willem III zelf was een groot voorstander van het opleiden en aanstellen van pluimgraven op buitenplaatsen getuige dit overgenomen artikel uit de Arnhemsche Courant:

... "Ten blijke van 's konings groote belangstelling in de hoenderteelt deelt de Arnh. Ct. mede, dat voor rekening van Z.M. in den vogelen- en plantentuin te Arnhem een jongmensch tot pluimgraaf wordt opgeleid, en de koning daarbij den wensch uitte, dat zijn voorbeeld door anderen moge worden gevolgd"...

Baron Willem Gerard Brantsen heeft dus aan deze oproep gehoor gegeven.

De Engelse landschapstijl

Naast dienstwoning van de pluimgraaf had Casa Bianca volgens mij de functie onderdeel van de Engelse landschapstijl te zijn. In het gevolg van Prins Frederik ontmoette baron Willem Gerard geregeld dé Engelse landschapsarchitect Petzold die bij deze in dienst was. Prins Frederik en Willem III lieten hun landgoederen in Nederland door de Duitse Petzold omvormen naar de Engelse landschapstijl (Resp. in Wassenaar en op het Loo).

Kamerheer Von Goedeke en Baron Willem Gerard Brantsen volgden deze koninklijke trend (resp. 1861 en 1863). Brantsen gaf Petzold opdracht een ontwerp te maken voor Zypendaal en later voor de Gulden Bodem. Het lijkt voor de hand te liggen dat Casa Bianca haar bestaan tevens dankt aan het feit dat de Engelse landschapstijl voorschrijft dat gebouwen een integraal onderdeel van een park zijn. Petzold schrijft hierover:

"Gebouwen in parken zijn onmisbaar. De aanwezigheid van gebouwen toont aan dat de mens hier verblijft, dat zijn scheppende hand hier in de weer is. Een door de mens gecreëerd parklandschap heeft contrastwerking nodig. De schoonheid, eenzaamheid en stilte van de aangelegde natuurlijke omgeving wordt pas vervolmaakt met het idee van leven en bewoond zijn door de aanwezigheid van gebouwen. Die gebouwen dienen dan ook overeenkomend met het karakter van de omringing zijn gecreëerd."

Petzold was Baron Willem Gerard erg dankbaar, want door zijn vele (familie)contacten kreeg hij tal van opdrachten in Nederland. Volledigheidshalve en belangrijk voor de datering van Casa Bianca dient nog verteld dat na het overlijden van Petzold in 1890 tuinarchitect H.A.C. Poortman (1858-1953) in diens geest nog enkele veranderingen op Zypendaal heeft aangebracht. In 1890 kreeg hij de opdracht de grote vijver te verbreden en de parterre voor het huis te wijzigen. Hij verving in 1893 de moestuin tussen het koetshuis en orangerie in een bloementuin. Hieruit blijkt eens te meer dat Engelse landschapsarchitecten zich zowel met de aanleg van het park als met de gebouwen bezig hielden.

Functie en Datering

Er is nog nooit bouwkundig of gedegen historisch onderzoek gedaan naar Casa Bianca. Zo geeft bijvoorbeeld Rijksmonumenten wel een beschrijving van het gebouw maar komt historisch niet verder dan "Casa Bianca is een woning in de Nederlandse plaats Arnhem dat begin 20e eeuw is

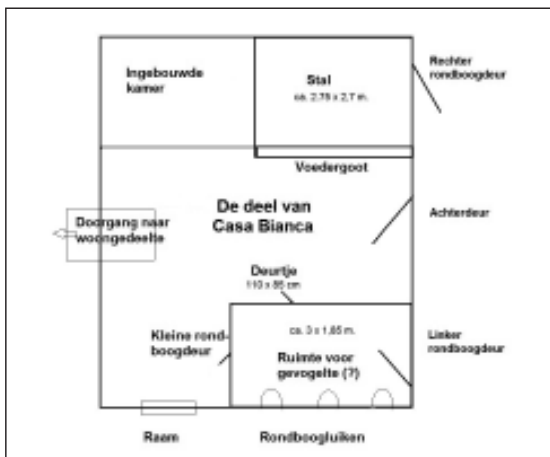
Eduard Petzold

gebouwd als dienstwoning voor de pluimvee- en koeienverzorger van de familie Brantsen". Deze summere informatie vinden we bij alle bronnen terug. Dat 'pluimgraaf' klopt dus wel. Bij dé "koeienverzorger" passen vraagtekens. Op het landgoed stonden immers twee grote boerderijen: de Teerplaats en een boerderij die op de plek waar nu de parkeerplaats is aan de Zijpendaalseweg heeft gestaan. De deel van Casa Bianca is zo klein, dat daar hooguit twee á drie koeien op stal konden staan.

Wat betreft datering is de gangbare opvatting 1905-1910. Op historische en bouwkundige gronden wil ik wel een lans breken voor een vroegere datering. Baron Willem Gerard Brantsen zou je de "bouwbaron" kunnen noemen. Hij heeft vrijwel alle gebouwen op het landgoed ge- of verbouwd. Hij overleed in 1899. Hij was tevens de laatste baron. Dat zijn vrouw of dochter Casa Bianca zouden hebben gebouwd lijkt onaannemelijk. Tevens hebben we gezien dat Casa Bianca strategisch is gepland binnen de Engelse landschapsstijl. Hieraan werkte Petzold in 1863 en Poortman in 1890. Dit geldt tevens voor het gouverneurshuisje, aan de andere kant van het kasteel. Hier is wel bouwkundig onderzoek naar gedaan en is positief gedateerd rond 1860. Het is dus vrij logisch te veronderstellen dat Petzold hier de hand in heeft gehad. Overigens vertonen Casa Bianca en het Gouverneurshuisje veel bouwkundige overeenkomsten. Zoals de haarden, de koekoeken van de kelders, de binnendeuren en cetera. Hiermee is niet gezegd dat beide gebouwen per se hetzelfde bouwjaar hebben. Wel dat Casa Bianca veel eerder gedateerd kan worden dan begin 20e eeuw. Uitgaande van de Engelse landschapsarchitecten Petzold en Poortman ergens tussen 1863 en 1890.

De "achterkant" van Casa Bianca

De woning heeft mooie bouwelementen, maar gezien het voorgaande hebben we een bijzondere belangstelling voor de deel. Deze is goed bewaard gebleven. Het heeft een klinkervloer. Boven de deel en onder de zolder lagen slieten, rechte dunne gladde boomstammen voor opslag van hooi en stro. Achter de rechter rondboogdeur bevindt zich een vrijwel vierkante ruimte. Deze heeft een voergoot waarin een balk lag met rechthoekige uitsparingen om een hekwerk in te passen. Hier zouden twee á drie koeien gestaan kunnen hebben. De linker rondboogdeur bestaat uit een boven- en onder helft. Het bovenste gedeelte hiervan kan in twee delen naar binnen geklapt worden. Boven deze deur is een invlieggat, wellicht voor duiven. Achter deze deur bevindt zich een smallere, lagere ruimte, die aan de buitenzijde drie rondboogluiken heeft. Deze scharnieren niet maar kunnen met een katrolmechanisme omhooggetrokken worden. Naar de deerkant is een klein rechthoekig deurtje. Intrigerend is een zeer klein rondboogdeurtje aan de overzijde van de staldeur. Dat zou kunnen dienen voor uitloop naar de deel voor klein gevogelte. Deze ruimte lijkt geschikt –ook met het oog op de functie van het gebouw– voor gevogelte. Maar die konden ook-of daarnaast- in rennen, voliëres of tillen gehuisvest zijn geweest.

Bewonersgeschiedenis

Uit het kadaster blijkt dat vóór de bouw van Casa Bianca op deze locatie sinds 1832 reeds een "huis met erf" was, in bezit van Brantsen. Dit is kennelijk helemaal afgebroken.

Het Gelders Archief bevestigt dat Casa Bianca een dienstwoning van de pluimgraaf van de familie Brantsen is geweest a.d.h.v. twee vage foto's. Op de eerste is Casa Bianca te zien: "Casa Bianca in park Zijpendaal, woning van de pluimgraaf M. v.d. Brink". De tweede is een groepsfoto van de Chr. School Schaarsbergen waar M. v.d. Brink, "secr. (v/h schoolbestuur), de pluimgraaf van Zypendaal" wordt genoemd.

Zoals we weten is vanaf 1930 Zijpendaal definitief een stadspark. Vanaf die datum werd het pand verhuurd aan H. van Hunen voor de somma van 6,50 gulden, vanaf 1951 7,50 per maand. Van Hunen was werkzaam bij "gemeentewerken", wat we nu plantsoenendienst noemen. Hij moet daar tot in de 70er jaren hebben gewoond. Hierna kwam dhr. Verhoef, chef plantsoendienst hierin te wonen. Het verhaal gaat dat hij wegens het gebrek aan comfort al snel weer vertrok. Ook hebben er stagiaires van de plantsoenendienst gewoond. Voor Peter en Dorien was "het gebrek aan comfort", zoals cv, geen argument om in 1984 Casa Bianca te betrekken. Ze hebben het pand mooi in oude staat gelaten en waar nodig hersteld. En cv is er nog steeds niet. Er wordt nog steeds op hout gestookt!

Sjon Onnekink

Bronnen naar gebruiksvolgorde in tekst:

De Dordrechtsche Courant, 11-27-1886 p. 2.

Jorien Jas, "Schilderachtige effecten", infobulletin 2011-4

Petzold, Edward C. "Die Landschafts-Gärtnerer", p. 79, 2 Aufl., Leipzig 1888. (Vrij en parafraserend vertaald)

Backer, A.M. (red.), "Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur", deel 2, De Hef, Rotterdam 1996.

Werner Weijkamp, "Tuinhuis Zypendaal, bouwhistorische verkenning en aanbeveling voor restauratie", februari 2014.

Interview en rondleiding Peter van Geneijgen.

(Pentekening
Dick Caderius van Veen)

Excursie avondzang in parkbos Zypendaal in Arnhem

Vogels zingen in het voorjaar als de zon opkomt en ondergaat. Ze doen dat om hun territorium af te bakenen en om een partner te zoeken. Kenners kunnen vogels herkennen aan hun zang, wat gemakkelijk is in een bos of park, waar de vogels vaak verstopt zitten in struiken en boomkruinen.

Op een zaterdagavond in mei 2015 ging een groepje belangstellenden onder leiding van Dick van Dorp, voorzitter van de vogelwerkgroep Arnhem, op pad om de avondzang van vogels te leren herkennen. Bij de excursie had zich ook Gerard Herbers aangesloten, parkgids van Sonsbeek, die ons verrijkte met kennis over het park. De eerste stop was de grote vijver aan de Parkweg, om naar grauwe ganzen, met kuikens en indrukwekkende ringen, en Nijlganzen te kijken. Dieper in het park stonden we uitvoerig stil bij het verschil tussen het gezang van roodborstjes en zwartkoppen. Hilarisch waren de verschillende manieren waarop de deelnemers het gezang beschreven, om zo beter te kunnen onthouden welk geluid bij welke vogel hoort. Dick gaf veel tips over het herkennen van gezang, gedrag, en biotoop van de verschillende vogelsoorten. Enkele deelnemers van de excursie signaleerden een vogelgeluid wat moeilijk thuis te brengen was. Na veel stilstaan en luisteren, wist Dick het thuis te brengen: kuikens van een grote bonte specht. En even later was ook het nest gevonden! Aan het einde van de twee uur durende excursie hadden we zo'n dertig vogelsoorten gezien en/of gehoord.

Op zaterdag 2 april is er een excursie voor beginnende vogelaars in Park Zypendaal Opgeven bij <http://www.vogelwerkgroeparnhem.nl/>

Joke van Wensem

Joop Morsink overleden

Joop Morsink bij de herplaatsing van het waterrad van de Begijnmolen

Op 10 februari is in Oosterbeek op 82 jarige leeftijd Joop Morsink overleden. Hij was adviseur van het bestuur van de Vrienden van Sonsbeek (historie).

Joop was jarenlang hoofd van de afdeling Beheer en Bedrijfsvoering Riolering en Waterhuishouding van de gemeente Arnhem. Hij wist vrijwel alles over de sprengbeken en watermolens. Na zijn pensionering verdiepte hij zich nog meer in de beken. Ook bij de restauratie van de ijskelder en het waterrad van de Witte Watermolen speelde Joop een belangrijke, adviserende rol.

Een greep uit de publicaties van zijn hand:

- Kaart van de Sint Jansbeek omstreeks 1787
- "Hendrik van de Wall, molenaar aan de beek anno 1787" (met Jos Diender)
- "Het begon allemaal met een piepklein stroompje" (ter gelegenheid van de opening van het Watermuseum)
- 'Opengewerkte' tekeningen van de Witte Watermolen en de Molenschuur

Bovendien staat in de hoek van de Molenschuur (staat) een door Joop gemaakte maquette van het dal van de Sint Jansbeek naar de situatie in 1770, een door parkgidsen graag gekozen startpunt voor hun parkwandelingen.

Welpen knopen in De Bolster

Het is tegen half twaalf in blok-hut De Bolster van scouting SBV Kastanjegroep in park Zijpendaal. Er zijn een stuk of vijftien kinderen – welpen, zo leren we later – druk in de weer met hun knopenplank. Verschillende knopen van kleurig touw worden op een plankje getimmerd. Anne Kapitein (9) werkt aan de laatste opgave: het plankje wordt omtimmerd met een lang stuk roze touw. "Dit is de platte knoop, dat is de achtknoop". Geduldig legt ze uit welke knoop waarvoor is. "Eigenlijk is het vandaag een beetje saai," zegt ze. "Meestal zijn we buiten."

Tijdens een echt koud winterweekend zijn welpen van de Kastanjegroep aan de hand van een puzzeltocht op ontdekkingsreis geweest door de parken Zijpendaal en Sonsbeek. De favoriete plekken van Anne en haar vriendinnen waren de Belvédère en de tunnel onder de waterval. Maar naarmate ze langer doorpraten over hun mooiste plekken van het park, blijkt dat niet die hoogtepunten, maar vooral de tocht zelf ze is bijgebleven: met kaart en kompas lekker (ver)dwalen, moeilijke puzzels op kruispunten oplossen en dan die kou...die kou.

Als de knopenplanken af zijn, loopt het tegen twaalfen. Wie nog niet klaar is, krijgt hulp van één van de medewelpen. En als de tijd om is, wordt gezamenlijk in een mum van tijd opgeruimd. De groep sluit de bijeenkomst af met een korte reflectie op de ochtend, een vooruitblik naar de volgende week en een groet. Als de welpen vertrokken zijn, heeft de leider van de groep, Bart Duijnsteet, tijd voor een gesprek. "Eigenlijk had je vorige week moeten komen. Toen waren we heerlijk in de kou in het park." Een scout wil buiten zijn – zoveel is me inmiddels wel duidelijk.

Scouts in de parken

Met de vraag wat scouting nou precies is, heeft Bart het moeilijk. "Ieder weekend is weer anders. Soms bouwen we een hut of pionieren we een toren, andere keren doen we een speurtocht, koken we of staan we te solderen. Hoewel alle groepen het Scouting-spel spelen, zijn de verschillen tussen groepen soms groot. In en direct om Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem zitten drie groepen, die er allemaal een eigen invulling aan geven."

De Lincoln is een jongensgroep, vooral voor rouwdouwers. De groep Ann de Guigné bestaat uit ruiterscouts die maandelijks bij de manege te vinden zijn. De SBV/Kastanjegroep zit sinds 1953 op de locatie in park Zijpendaal en is een bosscouting. Bart: "Het is een gemengde jongens/meisjesgroep wat een eigen dynamiek met zich meebrengt."

Blij met De Bolster

De Kastanjegroep zit met heel veel plezier in De Bolster, ingeklemd tussen de vlindertuin en de volkstuinten. Het is een toplocatie: er zijn niet veel bosscoutgroepen die in zo'n bijzonder stadspark zitten. De grote diversiteit en de hoogteverschillen maken de locatie uniek en bieden de groep bruikbaar terrein voor hun activiteiten. Er is een goede relatie met de gemeente en de eerste ambassadeur daarvan, parkbeheerder Jeroen Glissenaar.

De groep kan het goed vinden met de directe burens. Soms staat er een groot aantal auto's geparkeerd waardoor de toegangsweg niet vrij is. Bart maakt zich daar wel eens druk over. Hij vraagt zich af de brandweer en een ambulance als het nodig is snel bij de Blokhut kunnen komen.

Zou er één ding mogen veranderen van Bart dan noemt hij de afspraken rond de hondenuitlaatsdiensten. Hij begrijpt de behoefte, maar heeft er veel moeite mee wanneer het terrein rond de Bolster is bezocht door een roedel met hoge nood. Scouts zijn graag buiten, maar er zijn activiteiten waar ze helemaal niets mee hebben: eindeloos poepscheppen.

Simon van den Bergh

Molen begint aan nieuwe toekomst

2015 was een enerverend jaar voor de Witte Watermolen. Je zou zelfs kunnen zeggen dat de historische molen aan een nieuwe toekomst begon. Molenbouwer Vaags verving het waterrad door het oude rad 'stuk-voor-stuk' te vernieuwen. Ook de as die naar binnen gaat moest deels vervangen worden, een hele klus.

Het waterwiel dat de energie van het waterrad overbrengt naar het binnen-mechanisme moest gedeeltelijk vervangen worden. Dit was nog een gevolg van waterschade na de wolkbreuk van juli 2014. De meer dan vijf eeuwen oude molen draait nu weer als een zonnetje!

Verbouwing

Nog ingrijpender was de verbouwing van de molenaars-woonkamer tot molenwinkel. Een paar onvermoeibare vrijwilligers verwijderden de oude plavuizen ('esterikken') en legden een compleet nieuwe vloer aan, mét vloerverwarming, waarna de oude plavuizen werden teruggeplaatst. Zo ontstond er een ruimte geheel in 'retro-stijl' voor het rijke assortiment aan molenproducten. Er is een gezellig hoekje met leestafel en een vitrine met o.a. de antieke 'graanbalans'. Op de leestafel vindt de bezoeker niet alleen boeken over molens, maar ook recepten voor brood en gebak. Ook de keuken werd verbouwd en hier worden op zondag- en woensdagmiddag pannenkoeken gebakken. De pannenkoeken, met spek, kaas of naturel, kunnen in de Molenshuur opgegeten worden of bij mooi weer op het terras of onder de 'Poort'.

Opening Molenwinkel door Jeroen Voskuilen en Annie van Silfhout

Biologische toekomst

De Witte Watermolen heeft al een aantal jaren het SKAL-certificaat. Het graan (tarwe en spelt) wordt gekocht van Ekoboerderij De Lingehof in Randwijk. Dit graan wordt niet alleen vermalen tot meel; sinds kort heeft de molen een eigen 'bloem-buil', een machine die meel zeeft tot bloem. De eerste resultaten zijn geweldig! Ook wordt het aantal biologische producten verder uitgebreid.

Omgeving

Behalve een nieuw, meanderend beekje, dat helaas alleen van afstand is te bekijken, is er een nieuw molenpad aangelegd vanaf het nieuwe terras langs de beek. Park Sonsbeek kan zo op twee manieren benaderd worden voor een gezonde wandeling. Al deze veranderingen maken een bezoek aan de historische Witte Watermolen nóg aantrekkelijker. Niet alleen is de molen vaker open, maar hij draait ook vaker, waardoor de (vrijwillige) molenaars de tijd krijgen steeds meer te produceren.

Molenaar Ans Roefs

Openingstijden:

dinsdag t/m zaterdag 10.00 - 17.00 uur
zondag 11.00 - 17.00 uur

*Trakteer uw (klein)kinderen
en smikkel zelf mee:*

pannenkoek met spek of kaas (of naturel)
gebakken van speltmeel uit eigen molen
natuurlijk met stroop of poedersuiker

ZONDAG EN WOENSDAGMIDDAG (12.00 - 16.00 UUR)
OF TIJDENS KINDERPARTIJTJE

Lorentz Under Construction

Het kan u niet zijn ontgaan, het Lorentzmonument wordt gerestaureerd. Het kunstwerk van Ludwig Oswald Wenckebach staat er momenteel onttakeld en omhekt bij. We worden herhaaldelijk benaderd door mensen die zich afvragen wat er nu gaat gebeuren. Op verzoek van de Vrienden van Sonsbeek een korte toelichting.

Het monument was al langere tijd aan een grondige restauratie toe. Delen van de achterwand zijn verzakt evenals het bordes. Verschillende natuurstenen platen vertonen scheuren en de silhouetten van de natuurkundigen aan weerszijden van Lorentz vervagen door de tand des tijds en onhandig schoonmaken in het verleden. De relatief zachte Franse kalksteen Euville is erg vuil geworden en het indringende water zorgt voor toenemende schade. De resultaten van eerdere minder geslaagde restauraties verstoren het beeld. Bovendien is in het verleden om praktische redenen de verbinding tussen het bordes en de trappartijen verwijderd.

Wij hebben in eerste instantie onderzoek laten doen naar aard en omvang van de schade en de fundering en afwatering van en rond het werk. Op basis daarvan is een restauratieplan opgesteld. Daarbij zijn ook de erven Wenckebach en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geraadpleegd, evenals de kunstenaar Hans van Houwelingen die voor Sonsbeek 2008 een 'update' van het monument verzorgde.

De noodzakelijke restauratie bleek omvangrijk en kostbaar. Het werk is daarom in vier fasen verdeeld. Het huidige budget is toereikend voor de fasen 1 en 4. Dat betekent dat de achterwand en sokkel (de meest zichtbare delen) worden hersteld en de afwatering wordt verbeterd. Het beeld van Lorentz wordt schoon gemaakt en voorzien van een nieuwe waslaag. Tot slot, wordt de verbinding tussen bordes en trappartijen hersteld. De fasen 2 en 3, de trappartijen en het bordes, komen in een vervolg aan de beurt.

Stand van zaken

Op dit moment (begin februari) worden de kalkstenen platen gereinigd en geïmpregneerd met een speciale acrylhars bij de firma Ibach in Duitsland. Omdat deze wijze van impregneren nog niet eerder met Euville kalksteen was gedaan, hebben we in overleg met de RCE een aantal testen gedaan. De resultaten daarvan waren in november bekend en veelbelovend. De kalksteen wordt er aanzienlijk steviger van en is meer bestand tegen weer, wind en vuil. Daardoor en door het schoonmaken worden de afbeeldingen weer beter zichtbaar. De kern van de achterwand wordt ondertussen hersteld en versterkt waarna de geïmpregneerde platen weer op hun plek worden geplaatst. Dan komt ook het beeld terug en worden de afwatering verbeterd en bordes en trappartijen weer met elkaar verbonden. Vervolgens wordt het beschadigde gras hersteld en wordt aan de achterzijde van het monument een stekelige heester aangeplant die het wildplassen moet tegen gaan.

Eind april moeten de werkzaamheden gereed zijn opdat het monument er bij de opening van Sonsbeek 2016 weer fraai bij staat.

Henk Wentink

Ledenvergadering Vrienden van Sonsbeek

Op woensdag 23 maart is de jaarvergadering van de Vrienden van Sonsbeek voor leden en hun introducees. Zoals gebruikelijk zijn we welkom in De Molenplaats, de nieuwe naam voor een vertrouwd adres. Het bestuur legt dan weer verantwoording af voor de financiële zaken en het parkbeheer.

Op twee manieren kunnen we meepraten en meedenken over het beheer, namelijk tijdens onze maandelijkse bestuursvergadering en tijdens de schouw. In het vroege voorjaar en in de herfst maakt een Schouwgroep een ronde langs de belangrijkste probleemplekken van de parken. Deze groep bestaat uit bos- en parkdeskundigen, vertegenwoordigers van diverse belangengroepen en de verantwoordelijke ambtenaren van de gemeente. Wij zijn er met twee bestuursleden in vertegenwoordigd.

Er zijn in 2015 in onze parken gelukkig geen natuurrampen geweest. De vele regen maakt het wel nodig dat er meer gedaan moet worden aan infiltratie in het gebied. Belangrijk daarbij is dat vervuild water niet direct de Jansbeek in stroomt.

Jansbeek

Om de Jansbeek in de binnenstad meer zichtbaar te maken is een plan uitgewerkt. Paul Poelmans (Buro Poelmans Reesink) geeft er een presentatie over na de formele vergadering.

De tentoonstelling SONSBEEK 2016 wordt meer een "happening" dan een expositie van beeldende kunst. Tijdens de vergadering zal er meer duidelijkheid gegeven worden over de invulling.

Samen met Molenplaats willen we tijdens de Giro d'Italia het toestromende publiek betrekken bij de parken op plekken waar de fietsers langs komen.

Op woensdag 23 maart bent u vanaf 19.30 uur van harte uitgenodigd voor de jaarvergadering van de Vrienden van Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem.

Luuk Broer

Uitgerend tijdens een bijeenkomst van de Vrienden van Sonsbeek kreeg ons bestuurslid Luuk Broer een hersenbloeding. Dankzij snel medisch ingrijpen kon de schade beperkt blijven. Na een aantal weken in ziekenhuis Rijnstate en een paar weken revalidatie op Groot Klimmendaal kan hij sinds begin februari gelukkig weer bij zijn vrouw Diny thuis aan zijn verdere genezing werken. Luuk heeft wél aangegeven zijn werk als secretaris van het bestuur en als eindredacteur van het ledenbulletin te willen stoppen. Zijn hart blijft natuurlijk kloppen voor Sonsbeek en op den duur zal blijken op welke manier hij bij het werk van de Vrienden betrokken blijft.

Het bestuur

Oproep

Het ledenbestand van de Vereniging moet op peil blijven. Wie wil het bestuur adviseren over ledenwervingsacties?

*Meld u per email:
info@parksonsbeek.nl.
U krijgt dan een uitnodiging voor overleg op een avond.*

Oranjerie Zijpendaal

Ik weet niet of ik het de mooiste plek van de parken vind. Waarschijnlijk niet. Dat is voor mij het parkbos van de Gulden Bodem. De Oranjerie is voor mij de meest vertrouwde plek – het is mijn werkplek. Al ruim 12 jaar reis ik iedere doordeweekse dag naar de Oranjerie. Eerst vanuit het Sonsbeekkwartier, door Sonsbeek, later, toen onze kinderen kwamen en we verhuisden, vanuit Schaarsbergen door de Gulden Bodem.

Het grasveldje met zonnwijzer tussen de bijgebouwen van Zijpendaal is afwisselend rustplaats voor wandelaars, fotolocatie voor trouwende stellen, meditatiekamer voor yogagroepen, sprintbaan voor de hardlooptroepen en in de zomer is het mijn lunchroom. Ik moet er niet aan denken dat we het park zodanig veranderen dat iedere groep zijn eigen plek heeft en dat we de veelzijdigheid inwisselen voor monotonie. Daar moet je zonnen, daar moet je hardlopen en dat is de plek waar je geacht wordt te midgetgolven. Daarmee haal je de zorgvuldig ontworpen en onderhouden samenhang uit het park en ruilen we een groot stuk collectief eigendom in voor allerlei particuliere ideeën en ideetjes – ik geloof nooit dat het mooiste park van Nederland daar baat bij heeft.

Simon van den Bergh

Mijn plekje in het park - Hebt u ook zo'n plekje in de parken? Stuur ons uw tekst van maximaal 220 woorden. De redactie kiest wat geplaatst wordt.

Colofon

Het Bulletin VVS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem en van Molenplaats/ Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054. Oplage 800 stuks..

Redactie (ad interim):

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Simon van den Bergh

Vormgeving en druk:

Coers & Roest
ontwerpers bno | drukkers
Arnhem

Adres redactie:

info@parksonsbeek.nl

Het Zomernummer van Bulletin VVS verschijnt omstreeks 21 juni. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Naam:

Straat:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zijpendaalsweg 24a, Port Payé PAYS-BAS

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Retour afzender/adreswijziging

VERENIGING

VAN
SONSBEEK